

IN MEMORIAM

ACADEMICIANUL ALEXANDRU BOBOC

1930–2020

Colectivul de redacție al „Revistei de filosofie” a luat cunoștință cu surprindere și profund regret de dureroasa veste a morții Profesorului Alexandru Boboc, în zilele întunecoase și cutremurate de atâtea temeri ale lunii aprilie 2020.

Este o mare pierdere pentru noi și pentru filosofia românească în general.

Colaborator de nădejde, Profesorul Alexandru Boboc este încă prezent cu materiale chiar în acest număr al revistei noastre, în care anunțăm despărțirea de Domnia Sa.

Vestea tristă a produs emoție. Am primit la redacție ecourile acestei emoții, sub forma unor rânduri – scrise grabnic – în amintirea unui dascăl iubit.

Am luat hotărârea să le publicăm ca atare.

Redacția

Pe 18 aprilie, de Sâmbăta Mare, ne-a părăsit profesorul nostru, academicianul Alexandru Boboc.

Născut la 20 februarie 1930 în satul Bălțați (Dumbrava) din județul Mehedinți, Alexandru Boboc a urmat școala primară (7 clase) în comuna natală, încheindu-și

Rev. filos., **LXVII**, 3, p. 359–372, București, 2020

aceste studii în an de plin război mondial (1944). Este același an în care vine la București și se înscrie la Liceul „Aurel Vlaicu”, ale cărui cursuri le finalizează în 1951. Anul următor intră la Facultatea de Filosofie a Universității din București, luându-și licența cinci ani mai târziu cu o teză de filosofie modernă (mai precis, kantiană) având titlul *Apriorismul kantian* (1957). După finalizarea studiilor universitare este oprit preparator în cadrul facultății, pregătindu-și doctoratul pe o temă tot de filosofie kantiană (*Conceptul de cunoaștere la Kant și în neokantianism*); obține titlul de doctor în filosofie în 1964. La aceeași facultate va parcurge toate treptele profesionale până să devină profesor în anul 1972 (la numai 42 de ani). Dincolo de cursurile de bază de filosofie a valorilor, filosofie modernă și contemporană ținute aici, dintre cele speciale amintim: „N. Hartmann” (1993–1994), „Fr. Nietzsche” (1993–1994), „M. Scheler” (1994–1995), „W. Dilthey” (1994–1995), „Ed. Husserl” (1994–1995) și, mai recent, „Conceptul de formă în *Critica rațiunii pure*” (2008–2011), „Conceptul de timp la Kant și Husserl” (2008–2011), „Idea de rațiune la Kant” (2009–2012), „Limbaj și comunicare” (2011–2013). A fost conducătorul de lucrări de licență, de disertație și de doctorat al multor generații de specialiști din toată țara. A participat (ca președinte sau ca membru) în numeroase comisii de susținere a licențelor, doctoratelor și a diferitelor grade universitare și de cercetare din cadrul multor instituții academice. De la aceeași Facultate de Filosofie se va pensiona în anul 2000, la nu mai puțin de 43 de ani de la debutul ca preparator, rămânând în continuare aici în calitate de conducător de doctorate și de profesor consultant (ultimul curs ținut a fost în anul universitar 2019–2020).

Deși cariera didactică universitară a fost legată indisolubil de Facultatea de Filosofie a Universității din București, profesorul Alexandru Boboc a predat și în alte instituții de învățământ superior, dintre care amintim: facultățile de profil din cadrul Universităților din Iași și Cluj-Napoca, Facultatea de Teologie Ortodoxă a Universității din București și chiar Academia de Studii Economice din București (Facultatea de economie în limbi străine, unde a predat cursul de „Introducere în filosofie” în limba germană). De asemenea, colaborarea cu Institutul de Filosofie și Psihologie „Constantin Rădulescu-Motru” al Academiei Române a continuat și după anul 2000 (când s-a retras, la pensie, de la Universitate), fiind coordonatorul sectorului de „Istoria filosofiei universale” în calitate de CS I până în anul 2010, când a și fost sărbătorit de Institut cu ocazia împlinirii vârstei de 80 de ani. Desigur, strânsa legătură cu Institutul a continuat și după această dată, profesorul fiind prezent la majoritatea manifestărilor academice și la toate Simpozioanele științifice anuale (Simpozionul Național „Constantin Noica”, Simpozionul Național „Constantin Rădulescu-Motru” și Simpozionul Național „Lucian Blaga”), organizate de Institut în diferite parteneriate cu instituții de învățământ superior și de cercetare, autorități locale (primării, consilii locale) și bisericești etc.

Dincolo de preocuparea timpurie pentru filosofia kantiană, domeniile de interes ale profesorului Boboc au vizat arii importante din zona filosofiei moderne și contemporane, a filosofiei culturii și a valorilor, a semioticii și a filosofiei limbajului, a esteticii, a muzicii (dintre autorii cercetați îi pomenim pe Descartes, Leibniz, Hegel,

Schopenhauer, Kierkegaard, Nietzsche, Dilthey, Husserl, Scheler, Heidegger). Considerându-se, modest, doar un „istoric al filosofiei”, Alexandru Boboc a fost cunoscut, de fapt, ca un veritabil spirit enciclopedic (știa nu mai puțin de șase limbi străine: germana, franceza, rusa, maghiara, engleza, italiana), întreaga sa activitate științifică ocupând domeniile fundamentale ale filosofiei și ale culturii în general. A fost ales membru corespondent al Academiei Române în 1991, iar din anul 2012 a fost membru titular.

De la debutul cu volumul *Kant și neokantianismul* (încă din 1964), Alexandru Boboc a scris peste 35 de cărți de autor (spicuim dintre titluri: *Nicolai Hartmann și realismul contemporan*, 1973; *Neopozitivismul și știința contemporană*, 1974; *Limbaj și ontologie. Semiotica și filosofia modernă a limbajului*, 1997; *Semiotică și filosofie*, 1998; *Zugänge zum Sein. Aufsätze zur Philosophie und ihrer Geschichte in vergleichender Sicht*, 1999; *Nietzsche – filosof al „reevaluărilor”. Critica modernității și preludii la „postmodern”*, 2002; *Vergleichende Philosophie. Methoden und Grundlinien einer integrativen Kulturanalyse*, 2006; *Filosofie românească. Studii teoretico-filosofice în perspectivă comparată*, 2007; *Raționalismul modern. Stil de gândire și formă de viață*, 2010; *Kant și gândirea contemporană*, 2010; *Sprache und Erkenntnis. Sprachphilosophische Untersuchungen*, 2011; *Filosofie și muzică. Prolegomene la o fenomenologie a muzicii în orizontul filosofiei culturii*, 2013; *Filosofie și artă. Preludii la o filosofie a artei în perspectiva filosofiei culturii*, 2014). Volume precum *Etică și axiologie în opera lui Max Scheler* (1971) sau *Filosofia contemporană. Orientări și tendințe în filosofia nemarxistă contemporană din secolul XX* (1986) au reprezentat sinteze sau dezvoltări ale cursurilor ținute la Facultatea de Filosofie a Universității din București. Știm deja că în ultimii doi ani nu mai puțin de trei cărți vor fi văzut lumina tiparului: *Logos și Melos* (în curs de apariție la Editura Academiei Române), *Ce este nihilismul? Nietzsche în interpretări moderne și Filosofie ca știință riguroasă. Edmund Husserl* (prima, apărută deja anul acesta, iar ultima anul trecut).

Pe lângă autori moderni și contemporani (traduși și interpretați în studii și texte de exegeză), profesorul Boboc a tradus și din majoritatea autorilor clasici de care s-a ocupat, dintre care îi amintim pe: G.W. Leibniz, Imm. Kant, G. W. F. Hegel, A. Schopenhauer, Fr. Nietzsche, W. Dilthey, N. Hartmann, Ed. Husserl.

De-a lungul impresionantei sale cariere, academicianul Alexandru Boboc a scris peste 400 de studii și articole de filosofie, traduceri, studii introductive, prefețe și recenzii etc., cele mai multe publicate în revistele și în volumele de specialitate de la noi, altele în străinătate. A elaborat și a coordonat numeroase lucrări de informare, documentare și diseminare a cercetărilor științifice din domeniul filosofiei și culturii în general apreciate atât în mediul academic, cât și în rândul studenților și al celor interesați. De asemenea, a coordonat (în colaborare) seria științifică de volume colective anuale *Studii de istorie a filosofiei universale* a Institutului de Filosofie și

Psihologie „Constantin Rădulescu-Motru” al Academiei Române până în 2019 inclusiv. A contribuit cu articole, studii și traduceri în revistele Institutului și ale Academiei („Revue Roumaine des Sciences Sociales. Série de Philosophie et Logique”, „Revue Roumaine de Philosophie”, „Revista de filosofie”, „Cercetări filosofico-psiologice”, „Academica”) și în volumele științifice periodice editate și tipărite de Institut și de Editura Academiei Române.

A participat cu comunicări la numeroase conferințe și congrese naționale și internaționale de prestigiu, din lipsă de spațiu menționăm aici doar câteva dintre cele internaționale precum: cel de Filosofie de la Düsseldorf (1978), de Logică de la Hanovra (1988), congresele Kant de la Mainz (1974, 1981, 1990), Berlin (2000) și Viena (2015), congresele Leibniz de la Hanovra (1988, 1994) și Berlin (2001), Hegel de la Zagreb (2000) sau la simpozioane de metodologie a istoriei și filosofiei științei (Varna, 1971; Praga, 1976; Berlin, 1978; Praga, 1980; Berlin, 1984). În cadrul acestor congrese și conferințe, precum și altele asemenea, comunicările au fost tipărite în volumele corespunzătoare. Multe dintre cărțile, studiile, traducerile etc. dedicate autorilor și temelor care au făcut subiectul acestor manifestări științifice internaționale sunt menționate în reviste și în volume bibliografice de la noi și din străinătate: „Kant-Studien”; „Kant-Bibliographie”; „Leibniz-Bibliographie”; „Nietzsche-Studien”; „International Bibliographical Centre” (Cambridge, England) ș.a. De asemenea, profesorul Al. Boboc a participat, prin susținerea unor lecții și conferințe, la protocolul colaborării Academiei Române cu Academia de Științe din Chișinău și cu instituții de învățământ din Republica Moldova (1991–2002).

A fost membru al multor instituții, societăți și asociații științifice și academice naționale și internaționale dintre care menționăm: membru fondator al Societății de Filosofie din România, membru al Societății de Studii Clasice din România, al Asociației germaniștilor din România, al Societății „Kant” din Germania (Bonn/Mainz) și din România, al Societății „Leibniz” din Germania (Hannovra) și din România, membru titular al Academiei Române.

Conform dicționarului membrilor Academiei Române (1866–1999), Alexandru Boboc a fost considerat cel mai important specialist român în filosofia modernă și contemporană. Pe lângă multele contribuții la domeniul filosofiei românești în general (în zona filosofiei culturii, a filosofiei valorilor, în estetică etc.), aportul major îl reprezintă cursurile, lucrările pe linia cercetărilor kantiene și neokantiene contemporane (inedite la noi la momentul publicării), Alexandru Boboc fiind pionierul aducerii sistematice în orizontul filosofic românesc a acestor școli de gândire. De asemenea, în unele cărți, profesorul Boboc a fost primul care a propus o descriere completă și sistematică a contribuțiilor românești la opera lui Imm Kant. În acest sens, una dintre constantele cercetării sale filosofice și științifice o reprezintă studiul comparat al diferiților autori români și străini în ansamblul filosofiei occidentale. În ceea ce privește creația filosofică în multiplele (re)modelări ontologice contemporane,

interesat mai ales de *redimensionarea* și *reconfigurarea* funcțională a sensului și a semnificației axiologice ale omului modern și contemporan (*actual*), Alexandru Boboc nu a ezitat să aducă în dezbateri și tradiția școlii filosofice românești. Pe de altă parte, prin activitatea sa de profesor, de cercetător și de autor, Al. Boboc a contribuit semnificativ la cunoașterea, la noi, a actualității filosofice contemporane, mai ales occidentale.

Multe dintre aceste realizări au fost într-un acord implicit sau explicit cu proiectele de cercetare ale Academiei și ca urmare a unui contact permanent cu noutățile și cu programele educaționale occidentale (de exemplu, în cadrul Programului Uniunii Europene pentru modernizarea învățământului, din perioada 1994–1997, profesorul Boboc a avut funcția de expert în Comisia de Curriculum – comisia GAR a Academiei Române).

Profesor Emerit al Facultății de Filosofie a Universității din București, laureat al unor premii ale Academiei Române, Doctor Honoris Causa al Academiei Internaționale de Drept Economic și Arte audiovizuale din Chișinău (1998), sunt doar câteva dintre numeroasele distincții și diplome de excelență primite de academicianul Alexandru Boboc. Să nu uităm nici de cele două volume omagiale (din 2010 și din 2015) dedicate în primul rând personalității științifice a lui Alexandru Boboc, în care, pe lângă numeroase studii și articole de specialitate ale unor personalități recunoscute ale gândirii contemporane românești, găsim și multe evocări, aduceri la lumină ale particularităților spirituale și sufletești ale omului Alexandru Boboc (îi menționăm aici pe academicienii și profesorii Alexandru Surdu, Teodor Dima, Ilie Pârvu, Gh. Vlăduțescu și mulți alții, printre cei care l-au cunoscut îndeaproape numărându-se și subsemnatul).

În numele celor care i-au fost studenți, colegi și prieteni ne exprimăm regretul profund pentru plecarea neașteptată dintre noi a Profesorului și Academicianului Alexandru Boboc.

M. A. Drăghici

Profesorul și academicianul Alexandru Boboc a intrat în eternitate prin porțile de aur ale filosofiei, ca spirit excepțional, încununând o viață acordată la notele înalte ale sensului, valorii, ființei și adevărului, într-o operă maiestuoasă, armonioasă și simfonică, potențată de sensibilitatea sa, de dragostea și deschiderea deosebită pentru muzică a iubitului nostru Profesor.

Născut acum nouă decenii în comuna Dumbrava, județul Mehedinți, absolvent al Facultății de Filosofie a Universității București din 1957, doctor în filosofie din 1964, autor al unei prime cărți, dedicată lui Kant, din 1968, profesor titular din anul 1972, membru correspondent al Academiei Române din 1991 și membru titular din 2012, Profesorul Alexandru Boboc a lăsat în urmă o operă filosofică admirabilă, în

care regăsim un filosof de profesie, care a deschis prin talent filosofic și pedagogic o cale frumoasă pentru multe generații de gânditori.

Dacă am vorbit despre dragostea Profesorului Alexandru Boboc pentru filosofie înfrățită cu cea pentru muzică, putem vorbi și despre portativul extins al operei sale, descris de teme din filosofia lui Kant, Scheler, Hartmann, Husserl, Descartes, Spinoza, Leibniz, Schopenhauer, Hegel, Nietzsche, Rickert, Gadamer, Heidegger, Cassirer, Wittgenstein, Carnap, Frege etc., precum și de neopozitivism, realism, hermenutică, fenomenologie, filosofia limbajului și semiotică, ontologie. Demersul său a străbătut acest portativ filosofic într-o privire specializată, cu rază lungă, punctând preocupările majore din filosofia contemporană.

Numărul lucrărilor publicate de Profesorul Alexandru Boboc este copleșitor și regăsim în opera sa și un ritm excepțional al publicațiilor (de la cărți la volume coordonate, la studii, traduceri și prefețe); dar valoarea lor intrinsecă este aceea care le impune pentru totdeauna în filosofie și cultură, aceste opere având și meritul de a se constitui drept contribuție redevabilă la racordarea filosofiei și culturii românești la filosofia contemporană. Sunt pe deplin justificate onorantele mențiuni de referință, spre exemplu, în *Dicționar. Membrii Academiei Române 1866–1999* (autor Dr. Dorina Rusu), Ed. Academiei Române (1999), p. 71, unde se precizează că „Este considerat în prezent cel mai bun cunoscător al filosofiei contemporane în România” sau despre volumul intitulat *E. Husserl, Scrieri filosofice alese* (trad. și comentarii, note, bibliografie de Al. Boboc), apreciat ca „cea dintâi traducere în limba română a unor lucrări principale ale întemeietorului fenomenologiei moderne” sau în „Revista de filosofie” (T. LXIX, 1–2, 2002, p. 175), în care se apreciază despre volumul *Cunoaștere și comprehensiune* (publicat în 2001): lucrarea „are la bază activitatea didactică consacrată de prof. Alexandru Boboc de-a lungul câtorva decenii filosofiei contemporane, abordată de autor în câteva volume publicate înainte de '89 și care pot fi citite și astăzi cu folos de cel interesat în obținerea unei perspective de ansamblu asupra unei probleme și asupra surselor bibliografice esențiale ei”.

Tocmai fiindcă a excelat într-o raportare aprofundată, comprehensivă, la filosofia contemporană, Profesorul Alexandru Boboc a fost un creator simfonic în filosofie. A înțeles centralitatea fenomenologică și semiotică a receptării în filosofie ca și în artă. Străbătând opera Profesorului Alexandru Boboc, cunoașterea filosofică se dezvăluie ca demers interpretativ, iar construcția filosofică înfloresce ca reconstrucție și reevaluare. Opera filosofică este operă de cultură și operă de artă. Acesta este contextul deosebit în care Profesorul Alexandru Boboc a onorat filosofia românească, valorificând noi înțelesuri și evidențiind valoarea filosofiei românești (Constantin Rădulescu-Motru, Dimitrie Cantemir, Petre Andrei, D.D. Roșca, Ion Petrovici, Mircea Florian, Lucian Blaga etc.), într-o continuitate neobosită a preocupărilor de referință.

Iubitul Profesor Alexandru Boboc rămâne pentru totdeauna un reper românesc luminos la orizontul filosofiei contemporane, cel care, într-un ecou al unor inspirate titluri, a sădit „normă și valoare în orizontul cuvântului trăit”, trecând de la discursul

filosofic la „tăcere” și referențialitate, printre formele eterne ale spiritului, printre ale sale principii și statui.

Odihnă veșnică, în muzica astrelor! Îi purtăm dragoste, recunoștință și admirație, veșnice!

Henrieta Anișoara Șerban

S-a stins, discret și elegant, la fel cum a și trăit, profesorul Alexandru Boboc (n. 20 februarie, 1930, Dumbrava, județul Mehedinți – d. 19 aprilie 2020, București). Pentru cei mai mulți absolvenți ai Filosofiei bucureștene a fost Profesorul, iubitul nostru dascăl și sfătuitor discret, o adevărată legendă a vieții culturale bucureștene, de azi și din totdeauna. Din 1957 a lucrat la Catedra de istoria filosofiei, a Universității din București, inițial ca preparator, iar, din 1972, ca profesor titular, fiind distins, la sfârșitul carierei active, cu titlul de Profesor emerit. Din 1964 a predat cursuri de Istoria filosofiei contemporane, iar, din 1976, Filosofia modernă și filosofia culturii. În același an și-a susținut doctoratul cu tema: *Conceptul de cunoaștere la Kant și în neokantianism* (lucrare publicată în 1968, sub titlul *Kant și neokantianismul*). Paralel cu activitatea didactică, a fost foarte activ și în publicistică, concentrându-se asupra studierii operei marilor gânditori moderni contemporani (Descartes, Leibniz, Kant, Hegel, Kirkegaard, Schopenhauer, Nietzsche, W. Dilthey, Husserl, N. Hartmann), pe care îi traduce și îi prezintă publicului român, din limbile germană și franceză. Rod al acestor demersuri sunt (selectiv) volumele: *Filosofia contemporană în texte alese și adnotate*, dar și traducerile unor opere fundamentale ale filosofiei moderne, precum: *Discursul despre metodă*, de R. Descartes (Ed. Academiei, 1990), *Scrieri filosofice alese*, de Ed. Husserl (Ed. Academiei, 1993), *Scrieri teologice din tinerețe*, de G.W.F. Hegel (Paideia, 1995), sau *Filosofia formelor simbolice*, de E. Cassirer, ori *Adevăr și metodă*, de H.-G. Gadamer. A lucrat la acest proiect până în ultima clipă a vieții, cea mai recentă carte din această serie urmând să vadă postum lumina tiparului, la Editura Academiei. Colaborează la elaborarea *Micului dicționar filosofic* (Ed. Politică, 1978). După 1990, își intensifică activitatea științifică, în colaborare cu Academia de Științe din Chișinău, și predă cursuri de filosofie, în limba germană, la București și Cluj-Napoca. În paralel, conduce lucrări de doctorat, acordând, din 1972 încoace, titlul de Doctor în filosofie mai multor zeci de tineri aspiranți la gloria filosofică. În 1992 a fost ales membru corespondent al Academiei Române, iar din 2012, membru titular.

Despre „omul” Alexandru Boboc, va veni curând vremea să se scrie mai mult. Având nesperatul privilegiu de a sta câțiva ani în preajma Domniei sale, nu m-am putut opri să nu-i admir spiritul viu, dragostea nesfârșită pentru muzică și artele plastice (pasiune care, așa spune, ne-a „unit” și mai mult, profesorul Boboc susținând, ani buni, un *serial* pe această temă la o revistă academică la care am și

eu onoarea să colaborez), și mai cu seamă *omenia*, modestia nesfârșită, spiritul de curată camaraderie intelectuală, probitatea și curajul cu care a apărât cauza dreptei filosofii. La ședințele periodice ale Institutului de Filosofie, pe care l-a slujit *benevol*, până în ultima clipă a vieții, *Profesorul Boboc* a fost totdeauna un „glas” al rațiunii, un moderator și un sfătuitor al mai tinerilor confrăți. Elegant, discret, cumpătat și ponderat, a aplanat adesea inevitabile asperități profesionale, menajând orgolii și atenuând fronde. Plecarea lui lasă un gol nu doar în cercetarea filosofică, dar și în istoria *vie* a filosofiei românești contemporane. Trăise multe și știa multe. Ne-a anunțat chiar că ar dori să scrie o *istorie*, dacă nu politică, măcar sinceră, a *stării* filosofiei actuale. Nu știu în ce măsură a finalizat acest proiect, dar, cu siguranță, dacă va apărea cândva la lumină, această carte va lămuri multe din „tainele” vieții publice a ultimelor decenii. Tipul de savant reprezentat de *Profesorul Boboc* este azi tot mai rar. Avem profesori, avem filosofi, dar mai rar avem conștiințe. „Modelul” Boboc ne îndeamnă tot mai insistent spre o autoanaliză. Este un glas al rațiunii ce răzbate dincolo de ambiții și orgolii. Ce rămâne, filosofic vorbind, în urma noastră? Cărțile, ideile, faptele. Toate sunt grăitoare, dar, mai mult decât acestea, ne însoțește conștiința probității științifice, a adevărului implicit din fiecare afirmație a noastră. Iar *Profesorul Boboc*, prin exemplul său de viață, a știut să ne insufle această ambiție de a fi noi înșine, rodul propriei munci și a propriei conștiințe.

Se vorbește astăzi frecvent despre filosofia/filosofiile occidentale, în contextul în care prinde contur tot mai insistent o mișcare de natură postmodernistă menită să proclame *sfârșitul filosofiei*, nu doar occidentale, cât al tuturor școlilor de filosofie naționale, în general. În acest context, orice considerații privind interpretarea filosofiei pe considerente etno-psihologice devin caduce, în măsura în care nici o școală filosofică, mare sau mică, nu poate pretinde a fi universală, sau măcar universal valabilă. Întrebarea fundamentală rămâne, totuși, legată de perenitatea filosofiei și, implicit, de extinderea ariei geografice în care aceasta este acceptată. Pornind de la realitatea că anumite țări dispun de o situație economică înfloritoare, în special cele din zona europeană sau nord atlantică, ce le permite o dezvoltare culturală și socială deosebite, rezultă că acestea ar dispune și de o școală filosofică unanim acceptată. Cum, în practică, lucrurile se dovedesc fundamental deosebite, nu toate statele europene cu o situație economică favorabilă se pot lăuda și cu o școală filosofică pe măsură. Situația ne conduce, implicit, și spre întrebarea fundamentală, anume dacă există o *filosofie românească*, iar dacă răspunsul este afirmativ, care sunt „rosturile și temeiurile” ei. Răspunsul nu este simplu, dovadă că, de mai bine de un secol, generații de gânditori, de la Nae Ionescu încoace, au încercat să ofere un răspuns pertinent la această problemă mereu actuală. Întrebarea nu este atât de aridă precum pare, și nici de natură să intereseze exclusiv pe specialiștii în domeniu. Mai degrabă publicul iubitor de frumos și înțelepciune este interesat să afle dacă în „cugetul curat” și în gândirea altruistă a poporului nostru se află și un grăunte de înțelepciune, de balsam întăritor și înălțător de sentimente.

Dacă, inițial, Nae Ionescu nega cu desăvârșire acest concept: „Filosofia românească în forma ei cultă nu există. Și e foarte probabil că nu va exista încă multă vreme de aici înainte. Așa de puțin favorabilă îi este deocamdată conjunctura” (text apărut în 1921, republicat în *Neliniștea metafizică*, Ed. Fundației Culturale Române, 1993, p. 103), alții, începând cu Marin Ștefănescu, autorul primului curs universitar de *Filosofie românească* (Ed. Caselor Naționale, 1922, reeditat la Ed. Historia, 2008), au încercat să reabiliteze acest concept : „Mi se pare că, dacă nu avem știința neamului, oricât de învățați am fi, tot ne-ar lipsi ceva de o însemnătate fundamentală” (*op. cit.*, p. 53). În acest context, contribuțiile unor gânditori moderni, de la Mircea Vulcănescu și Constantin Noica, și, până în zilele noastre, la Alexandru Surdu sau Alexandru Boboc, la elucidarea problemei filosofiei românești, trecută prin ispitele „dacică”, neoristotelică sau neo-kantiană, conduc spre necesitatea acceptării tezei unei filosofii naționale ce nu doar că există efectiv, dar se și manifestă ca o *școală filosofică* distinctă (v. argumentele formulate în acest sens de Alexandru Surdu, în vol. *Pentru ce istoria filosofiei*, Ed. Paideia, 2003, p. 114 și urm.). Răspunsul acestor veritabili creatori de școală de gândire românească este deopotrivă reconfortant și încurajator: „Având în vedere tendințele post-moderniste lichidatoare din filosofia occidentală, considerată universală, constatăm că acestea nu se aplică în filosofia românească. Aici, dimpotrivă, strădania de a dovedi că filosofia există și este viabilă devine alta, și constituie o particularitate a filosofiei românești”. (Alexandru Surdu, *op. cit.*, p. 117).

În acest context se situează studiile istorico-filosofice de *Filosofie românească din perspectiva contemporană*, elaborate de profesorul Alexandru Boboc, tipărite la Ed. Grinta, din Cluj-Napoca (2007) și Editura Academiei (2011), o continuare și o exemplificare de natură practico-aplicativă a unor preocupări de natură conceptual-teoretice, inițiate încă din 2003, prin articolul *Ideea de filosofie comparativă și studiul istorico-filosofic*, (v. *Pentru ce istoria filosofiei*, p. 14 și urm.). În esență, profesorul Alexandru Boboc pledează pentru *reabilitarea tradiției*, în sens hegelian („Tradiția nu este o statuie imobilă, ci e vie și ea crește ca un fluviu puternic, care se amplifică pe măsură ce înaintează mai departe de izvor” – G.W.F. Hegel, *Prelegeri de istoria filosofiei*), în special prin afirmarea „laturii valorice din moștenire”. În acest sens, rediscutarea conceptului de *filosofie românească* este nu doar necesară, dar și bine-venită în contextul „reelaborării unei teorii a valorificării ca hermeneutică” (p. 23), în sensul indicat de C. Rădulescu-Motru: „Înlăuntrul disciplinelor filosofice, istoria filosofiei are rolul de *memento mori*” (v. cap. *Filosofia și istoria filosofiei*, din vol. *Istoria filosofiei moderne*). Modelul de analiză propus de profesorul Al. Boboc este acela al *cercetării comparate*, similar studiului literaturilor comparate, inițiat de Philippe van Tieghen (*Literatura comparată*, București, 1966), și aplicat de Al. Boboc în volumul *Confruntări de idei în filosofia contemporană* (1983), unde susține proiectul *filosofiei comparate*, după imboldul oferit de modelul filologiei, folclorului și chiar al culturilor comparate, idee ce conduce spre principiul „universalității” și al „sincronizării active”.

Cu alte cuvinte, studiul istoriei filosofiei, și implicit al filosofiei românești, ca hermeneutică, reprezintă o formă de „experiență a gândirii”, cu valoare evident „pozitivă”, îmbogățită pe principiul „analogiei”, numită în matematică *egalitatea a două rapoarte* (v. Paul Masson-Oursel, *La philosophie comparée*, 1923). Pledând pentru *dialog și confruntările de idei*, profesorul Al. Boboc transformă filosofia comparată într-un instrument menit să lărgescă orizontul științific (implicit tipologia lingvistică cu aplicare la fenomenul filosofic), prin alcătuirea unei „hărți a universalității care să cuprindă varietatea națiunilor sub semnul spiritului creator, a cărui finalitate rămâne ceea ce Hegel numea cândva *promovarea umanității*” (p. 28). Desigur, astfel de idei, menite să integreze filosofii *naționale* în filosofia universală, nu sunt atât de noi și, mai ales, nu au aceeași valoare universală scontată. În alt context, profesorul Gh. Vlăduțescu atrăgea chiar atenția: „Cu *reprezentarea hermeneutică a lumii* are a se lucra în limitele înțelegerii mentalității din epocă” (p. 117), cu alte cuvinte filosofia universală *nu este suma filosofiilor naționale*, iar o istorie a filosofiei românești, chiar raportată la capodopere precum creațiile lui Maiorescu, Eminescu, Rădulescu-Motru, Mircea Florian, Lucian Blaga, iar lista poate continua, nu ar depăși nivelul unei simple *antologii*, dacă n-ar fi dublată și de o „istorie a ideilor”. Această istorie a mentalului (filosofic), invocat de profesorul Gh. Vlăduțescu, poate și trebuie instrumentată metodic, prin procedură comparatistă, „cu condiția deducerii gradului de aporeicitate” (p. 181).

Depășind, așadar, bariera biografismului, gânditorii contemporani, între care Alexandru Boboc, ocupă un loc privilegiat, privesc filosofii naționale în funcție de spațiul cultural din care acestea „erup”, fenomen identificat de Lucian Blaga sub formula de „subconștient”. Filosofia privește provocările și interogațiile lumii diferențiat, în funcție de „spiritul” popoarelor, dar și de interacțiunile și provocările timpului. În acest sens, ideea comparatistă ține de o anumită „forțare” a spiritului, care, periodic, încearcă să-și regândească definițiile și metodele. Privite din această perspectivă, cărțile profesorului Al. Boboc nu sunt simple „istorii ale filosofiei”, *accidental românești*, domeniu în care deține deplină competență, cât o *reabilitare a tradiției*, o reluare și o reelaborare a conceptului de filosofie românească văzută din perspectiva modernizării actului critic. Readucând în discuție raportul dintre universal și specificul (românesc) în filosofie, Alexandru Boboc pornește de la ideea, susținută cândva și de C. Rădulescu-Motru, anume că „sintezele filosofice reprezintă forțe de propulsie în cultura fiecărei epoci” (v. art. *Rostul filosofiei*, în *Caiete de filosofie*, 1942, p. 9). Aparent aleatorii, temele abordate vizează un anumit mod de „cugetare românească”, înscrisă fie pe coordonate neo-aristotelice, neo-kantiene, sau direct, în perspectiva „gândirii mistice”, venită la noi prin modalitatea limbii (limbajelor): „Se poate vorbi de o condiționare a mitului prin limbă”, susține profesorul Al. Boboc, referindu-se de pildă la raportul dintre metaforă și mit, la Lucian Blaga și E. Cassirer.

Semnificativă pentru opțiunile filosofice ale profesorului Al. Boboc rămâne însă observația referitoare la doctrina specificului cultural românesc, promovată de

Ion Petrovici în volumul *Introducere în metafizică* (1929, Ed. Casa Școalelor, p. 6). „Nouă ne convine mai mult o teorie naționalistă, bazată pe cultul rațiunii și al normelor ideale ale umanismului”, susținea Petrovici. Acest mod de raportare la operele filosofice mai vechi sau mai noi, de reconstrucție a metafizicii „ce nu poate fi oprită cu ordonanțe polițienești” reprezintă „năzuința fatală” a culturii noastre, îmbogățită prin spiritul filosofic. Exemplul superior al acestui tip de gândire autohton, bazat pe „forța metaforizatoare a cuvântului”, dar și pe „dinamica trăirii”, îl reprezintă gândirea filosofică a lui Mihai Eminescu, caracterizată de profesorul Al. Boboc drept „modernă” (v. art. *Eminescu și filosofia modernă*, în *Filosofie românească*, 2007, p. 66 și urm., reluat și condensat în *Spațiu poetic și lumi posibile*, Ed. Academiei Române, 2004, p. 35 și urm.). Răspunzând, indirect, întrebării retorice, formulată cândva de Ion Petrovici, anume: „Are Eminescu o filosofie? (*Deasupra sbuciumului*, Ed. Casa Școalelor, 1932, p. 63), Al. Boboc admite, în acord cu G. Călinescu: „Scrierile sale teoretice dezvăluie un om apt să priceapă și să mânuiască abstracții oricât de înalte” (*Opera lui Eminescu*, ed. a-II-a, 1970, p. 337). „În cugetarea lui Eminescu vom urmări aspecte ale gândirii lui Leibniz în configurarea spațiului poetic și dispunerii timpului ca timp al creației – formă a universalității și matrice a unității dintre efemer și etern în proiecția omului prin instituirile valorice în forma operei de artă”, afirmă profesorul Boboc (*Filosofie românească*, p. 91). În context, este invocată și „deplasarea de la Schopenhauer, la Leibniz”, cu accentul pe ideea că: „Prezența lui Leibniz (prin idei și motive leibniziene) mărturisește o abordare matură, cu accent pe înțelegerea lumii și făurirea unei viziuni asupra ei (*ibidem*, p.94). Concluzia: „În orizontul modernității, opera lui Eminescu aduce imaginea creatorului total” (*Studii istorico-filosofice*, Ed. Academiei Române, p. 46).

Dacă în privința interpretării filosofiei românești, profesorul Al. Boboc optează decisiv pentru o metodă de tip comparativ-hermeneutic, potrivită cu scopul urmărit, respectiv „nu searbăda copiere a valorilor, ci luminarea din adâncuri a ceea ce poate fi și foarte vechi și foarte nou”, după fericita caracterizare a lui Mircea Florian (*Filosofia românească*, Casa Școalelor, 1940, p. 252), în ce privește filosofia modernă și contemporană străină, domeniu investigat de-a lungul carierei, am spune, în amănunțime de Al. Boboc, metoda cea mai potrivită a fost *categorialitatea*, nu neapărat în sensul statuat de Aristotel, anume ca „o experiență a gândirii”, cât ca o reconstrucție teoretico-metodologică, ce permite, tacit, interpretarea, semnificarea și aprecierea, cu mijloace noi, a „datului”. Asta ținând seama și de cuvintele lui Horațiu: „Nu e îngăduit să le știi pe toate”.

Analizând, de pildă, noțiunea de *categorie* (*Momente semnificative în reconstrucția modernă a categoriilor*, București, Ed. Academiei Române, 2017), profesorul Al. Boboc trece în revistă întregul *sistem categorial* modern, de la *Critica rațiunii* pure încoace, trecând prin neo-kantieni, până la ideea de *supercategorie*, din *Filosofia pentadică* a profesorului Al. Surdu. În acest demers, punctul de plecare rămâne, semnificativ, tratatul despre *Sistemul de estetică* al lui Johanes Volkelt (1848–1930), filosof ce a lăsat urme adânci în gândirea românească, influențând

operele unor gânditori precum Petre Andrei, P.P. Negulescu, inclusiv L. Blaga și Mihai Ralea. Nu întâmplător, capitolul dedicat „valorii metafizicii absolute” a fost cu totul apropiat naturii intime a profesorului Al. Boboc, iubitor etern al artei sub toate manifestările ei, asta și pentru că: „În strânsă ființare cu celelalte mari acțiuni culturale, cu știința, filosofia, morala și religia, arta rămâne cea mai înaltă năzuință a umanității” (Volkelt, *System der Aesthetic*, traducere de Al. Boboc, *op. cit.*, p. 71). În accepția lui Volkelt, arta reprezintă *metafizica valorilor absolute*, atâta vreme cât estetica însăși tinde spre metafizică. Adept al ideii interacțiunii artei cu celelalte modalități de manifestare ale spiritului uman, Al. Boboc susține teza după care, în tezaurul omenirii avem o „avuție fără seamăn”: tripleta *omului estetic modern* – Schiller, Goethe, Wilhelm Humboldt. Pentru a atinge *latura sensibilă* a obiectului estetic, Al. Boboc procedează la o *înălțare*, o reîntregire a reprezentării estetice prin re/semnificare, considerând, în sens semiotic, pe urmele lui Saussure, că între semnificat, respectiv imaginea mentală a unui *semn* ce definește obiectul artei, și semnificant, în limbaj semiotic, obiectul estetic în sine, se interpune „trăirea sentimentului obiectual estetic”, cu alte cuvinte intervine fundamentarea normelor estetice generale. Această reuniune a valorilor general umane, cu valorile științei, artei, religiei, etc., constituie domeniul *esteticii*, ce cuprinde, în opinia lui Al. Boboc, două *laturi*: „Cea a eu-lui, esențial subiectivă, și cea estetică, *obiectuală și obiectivă* (s.n. – *op. cit.*, p. 76). Dacă pe latura legilor valorice mai avem de lucru, în sensul „întregirii normelor estetice fundamentale”, zona subiectivă, intuitivă, o putem percepe integral, câtă vreme *estetica formală* nu trebuie exclusă, de facto, în dauna conținutului: „Fiecare formă estetică urmând să fie pe deplin expresivă” (*op. cit.*, p. 76).

Analizând categoriile/normele generale ale esteticii volkeltiene – în esență, frumosul, sublimul, comicul etc. – Al. Boboc se oprește cu precădere asupra *tragicului*: „Doctrina tragicului reprezintă un capitol al esteticii care se pretează cel mai bine la o trăire dependentă de metafizică” (p. 79). În context, *melomanul* Al. Boboc distinge conținutul *uman*, plin de semnificație ce corespunde noțiunii de tragic, constatând, de pildă, că cercetarea experimentală a conținutului *tragicului* depinde în cea mai mare măsură de concepția generală despre viața a esteticianului/filosofului. Al. Boboc pledează, pe urmele lui Volkelt, pentru fundamentarea esteticii pe baze metafizice și analiza creației artistice ca parte integrantă a ansamblului valorilor umane. Privind unitar *estetica*, deopotrivă ca pe o filosofie a artei, dar și ca pe o formă de apropiere de *frumosul natural*, Al. Boboc se apropie, mai degrabă, prin accentuarea laturii psihologice a artei, de valorificare a unei dimensiuni normative a esteticii, anume că: „Arta este o revelație a individualității artistului”.

Același criteriu normativ este aplicat și unei construcții filosofice, de această dată, de tip *categorial*, respectiv *sistemul filosofiei pentadice*, în curs de elaborare de profesorul Al. Surdu. Pornind de la observația lui N. Hartmann: „În zilele noastre nu mai avem gândire de sistem, ci mai degrabă gândire de probleme”, profesorul Al. Boboc analizează, în studiul *Ideea de supercategorie în filosofia pentadică* (*op. cit.*, p. 159 și urm.), cu preponderență, categoria *Subsistenței*, domeniu cercetat

de Al. Surdu în volumul al II-lea al *Filosofiei pentadice (Teoria subsistenței)*, Ed. Academiei Române, 2012). Subliniind caracterul *inefabil* al subsistenței, ca și al accepțiilor curente ale acestei supercategorii, profesorul Al. Boboc constată, asemenea lui Al. Surdu, că, în termeni absoluți, subsistența *nu există*. Totodată, ea fiind Totul, există *într-o oarecare măsură*, și anume pentru a susține caracterul dialectico-speculativ al enunțurilor afirmative, ori negative, despre aceasta, în raport cu Existența. Prin introducerea acestei supercategorii, despre care nu se știe, concret, prea multe, câtă vreme, autologic, admitem că: *Subsistența e cea care subsistă*. Al Surdu a procedat, observă cu *finețe* profesorul Al. Boboc, asemeni lui Constantin Noica, cel care susținea, cândva, *ar trebui lăsată și Ființa să vorbească, anume să-și spună propria poveste*, întrucât ne așteptăm ca astfel de informații „să nu poată fi predicate”.

Concluzia lui Al. Boboc, după analiza celor cinci supercategorii „ale marelui autoproces al Subsistenței („Unul, Totul, Infinitul, Eternitatea și Absolutul, în accepția lui Al. Surdu, *Filosofia pentadică*, II, p. 137), este că *adevărul speculativ* al acestor afirmații este, în termeni hegelieni, *calea „cu drum cu tot”*, situându-se strict în perspectiva *logicii speculative*, semn că, deși nu au fost încă studiate suficient până acum, aceste observații ar putea constitui punctul de plecare al analizei sistemelor categorial-filosofice, mai ales că: „Opțiunea pentru o anume teorie a categoriilor arată ce fel de filosof e cineva” (*op. cit.*, p. 171).

Pentru a rămâne, totuși, în sfera esteticii, domeniu cu deosebire apropiat profesorului Al. Boboc, vom semna și studiul *Experiența fenomenologică și experiența estetică la Husserl* (publicat, inițial, în vol. *Imaginație și intenționalitate*, București, Ed. Pelican, 2008), o încercare de a pune în acord empirismul, transcendentalismul kantian și deductivismul raționalist, cu *fenomenologia*, domeniu despre care Husserl afirma că este o experiență *intențională*, fără însă a descrie, ca atare, în ce constă obiectul ei. Ideea lui Husserl că arta nu mai este *imaginea* realității, ci realitatea însăși, într-o nouă dimensiune, i-a inspirat pe artiștii de la începutul veacului al XX-lea, în special pe Mondrian, în pictură, dar și pe Marcel Proust, în literatură, în tentativa lor de a căuta „neinterpretabilul”, în sensul că realitatea nu mai trebuie să apară nemijlocit în produsul estetic finit, ci sunt suficiente o serie de *simboluri*, deduse matematic sau intuitiv, cu totul *convenționale* (v. Husserl, *Ideea de fenomenologie*, traducere, note și postfață de Al. Boboc, Cluj-Napoca, Ed. Grinta, 2013, p. 57). Artistul operează, susținea Husserl, cu imaginația (*Phantasie*, în original), iar aceasta îi permite să *configureze*, estetic, forme noi. Configurările de tip fenomenologic sunt *infinite*, observă și Al. Boboc, iar ele deschid calea spre o fenomenologie a percepției, a fanteziei și a *amintirii* (*op. cit.*, p. 147). Văzută din această perspectivă, arta nu mai este *experiență*, ci gândire pură, *matematică*. Un pictor precum Piet Mondrian (1872–1944) devine un *geometru*, care întemeiază, autoritar, universul prin regândirea, în forme absolute *pure*, a compozițiilor sale. Creatorul devine, așadar, un *fondator*, susține Al. Boboc, ce intuiește, astfel, esența artei. Este ceea ce numea Husserl „experiența imanentă”, respectiv orientarea dinspre

conștient spre sinele absolut. Explicând *fenomenologia imaginii*, observă Al. Boboc, Husserl contribuie substanțial la dezvoltarea teoriei moderne a conștiinței artei, prin depășirea nivelului experienței: „Arta se întoarce la ce este de exprimat, de cunoscut – lumea ca lume a experienței și ca lume a cunoașterii” (*op. cit.*, p. 74).

Nu întâmplător l-am amintit aici pe Husserl, cu deschiderile sale teoretice spre arta modernă, deoarece ultima carte publicată de profesorul Al. Boboc *în timpul vieții* a fost tot o traducere (însoțită de comentarii și aparat critic) din Husserl, *Filosofia ca știință riguroasă* (București, Ed. Paideia, 2019). Opțiunea pentru acest text din 1905, o părticică dintr-un „mamut editorial” care este colecția *Husserliana*, unde sunt valorificate cele aproape 50.000 de pagini de manuscris ale filosofului de la Freiburg, este justificată prin faptul că, în timp, opera lui Husserl a devenit *un fenomen cultural*, „un drum pe care pot fi revelate înnoirile ce vin de la el” (*Postfață, op. cit.*, p. 119). Între căile de remodelare, prin mijloace fenomenologice, a produselor artei, Husserl remarcă inclusiv valorile estetice. Mai întâi, artele plastice, apoi romanul ca mijloc de expresie literară au la bază *reducția*, încercarea de a exprima *esențialul*. Artistul modern nu mai pleacă de la ideea că arta este o copie a vieții, ci admite că, în artă, *viața se împlinește pe sine*.

Este și *testamentul* filosofico-estetic al profesorului Al. Boboc: nu nemijlocitul, realul, este creație, ci din contră, imaginarul. În aceste condiții, sintagma *filosofia ca știință riguroasă* se referă, mai degrabă, la o formă de *reducție*, o încercare de a stabili, cu mijloace raționale, la îndemâna creatorului, în ce constă structura *intimă* a artei, și prin extindere, a filosofiei. Explicit, Husserl nu a dovedit modul cum filosofia, inclusiv arta, poate fi cunoscută și percepută *rațional*, cât mai degrabă principiile prin care putem să ni le apropiem. Așadar, ceea ce e rațional, e și modern. Este principiul *reducției* husserliene, este *cheia* prin care profesorul Al. Boboc ne-a apropiat, pe nesimțite, de artă, prin filosofie.

Justificarea ultimă, susținea Husserl, trimite spre o formă ultimă, ce se ascunde sub faldul intuiției. Este și mesajul *umanist* al gândirii profesorului Al. Boboc, care a susținut, până în clipa supremă a despărțirii de noi, ideea că abordarea științifică, *riguroasă* a filosofiei, ne păzește de alunecarea în dogmatism.

Marian Nencescu